

Een unieke weefbladbindmachine uit 1714 en de weefrietmakers te Gemert

door Ad Otten

Het is altijd wel wat gewaagd om te schrijven van uniek, van de eerste, de grootste of de vroegste. Maar toch lijkt het er op alsof 'uniek exemplaar' wel degelijk van toepassing is voor wat betreft de in de Gemertse Heemkamer opgestelde zware eikenhouten werkbank met daarop gemonteerd, een langs twee draadeinden over een lengte van ± 2 meter verschuifbaar, ingenieus aandoend apparaat, dat een samenstel van stalen tandwielen, hefboompjes en wormwielen inhoudt.

Deze zogenaamde weefbladbindmachine, ook wel bekend als rietbank of -machine, is tot voor een tachtig jaar in Gemert in bedrijf geweest bij de alhier gevestigde riet- en kammenmakerij van Henricus J. Grassens (1864-1943), een toeleveringsbedrijf voor de thuiswevers. Het beroep van rietmaker nam hij over van zijn vader en die weer van diens vader. En zo zal ook de rietbank van vader op zoon zijn overgegaan.

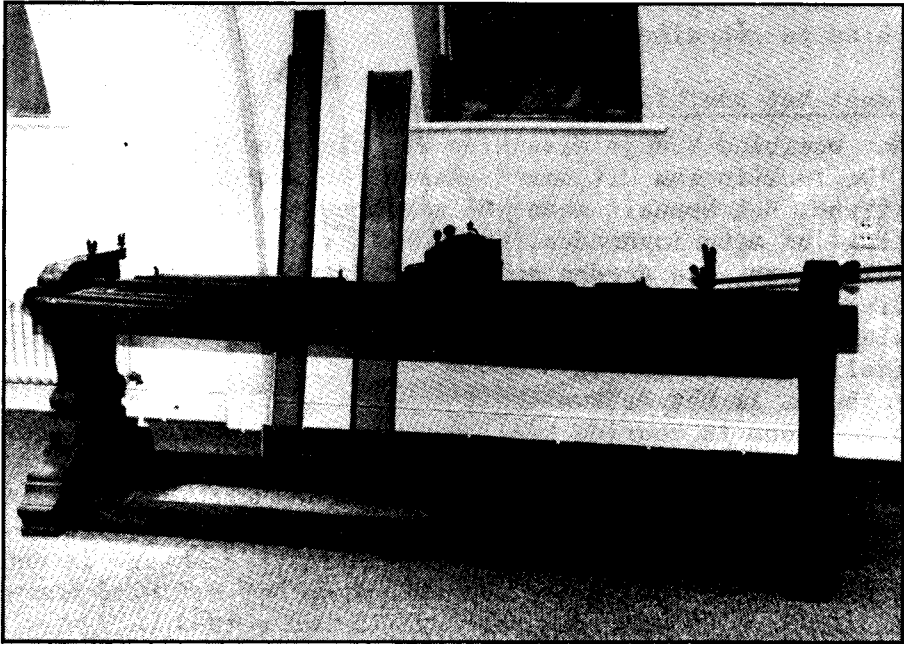
Alvorens uit te weiden over de uniek geachte Gemertse rietbank is het gezien de onbekendheid met een beroep als "rietmaker" haast als vanzelfsprekend dat wordt stil gestaan bij betekenis, ontwikkeling en vervaardiging van riet of weefblad.

De betekenis van het weefblad.

Het weefblad is een onderdeel van het weefgetouw en wordt wel beschouwd als "de ziel van het getouw".

In de vakliteratuur is over het weefblad en de fabricage daarvan maar weinig te vinden. Geen wonder dan ook dat het beroep van weefbladmaker of rietmaker vrijwel onbekend is.

In 1951 schreef de Duitse fabrikant Dr. Emil Schmidt een 120 pagina's tellend boekwerk "Bedeutung, Werdegang und Herstellung des Webeblattes". De schrijver, die zich "Rietmacher-

De in de Heemkamer opgestelde rietbank van Grassens, waarmee "rieten" (z6als op de achtergrond) gemaakt kunnen worden tot een lengte van ca. 2 meter. (foto Ton Scheepers)

meister" noemt, geeft niet alleen een beeld van de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van de weefbladproduktie maar ook een overzicht van de geschiedenis in deze.

Door alle tijden heen zo schrijft hij, kan het weefblad in een weefgetouw als "sein bedeutendster Bestandteil bezeichnet werden".

Als voornaamste produktiecentra in 1951 noemt hij: Duitsland, Frankrijk en Zwitserland. Vrijwel overal wordt het weefblad dan nog genoemd naar het materiaal waarmee oorspronkelijk gewerkt werd, het riet. In Engeland noemt men het weefblad "reed" en de weefbladmaker "reedmaker". In Frankrijk "peigne à tisser" en de vervaardiger "peigneur". Ook in Duitsland is de benaming "Riedblatt" ingeworteld. De rietmaker gebruikt evenwel al meer dan een eeuw geen riet meer in zijn bedrijf,

reden waarom tegenwoordig geprefereerd wordt de benaming weefblad te gebruiken.

Wat doet het weefblad?

Zonder weefblad kun je misschien wel vlechten maar niet weven. De functie van dit onderdeel van een weefgetouw is veelomvattend. Het bepaalt mede de stofbreedte, het geleidt de ketting- of scheringdraden, het zorgt voor een gelijkmatige verdeling van die draden en bepaalt daardoor de fijnheid en de dichtheid van het weefsel. Het weefblad geleidt voorts de spoelen met de inslagdraad om vervolgens die draad in het weefsel "aan te slaan".

Daarenboven is het de kwaliteit van het weefblad die in hoge mate bepalend is voor de kwaliteit van de te weven stof (gelijkmatigheid, dichtheid, gladheid, uitval etc.).

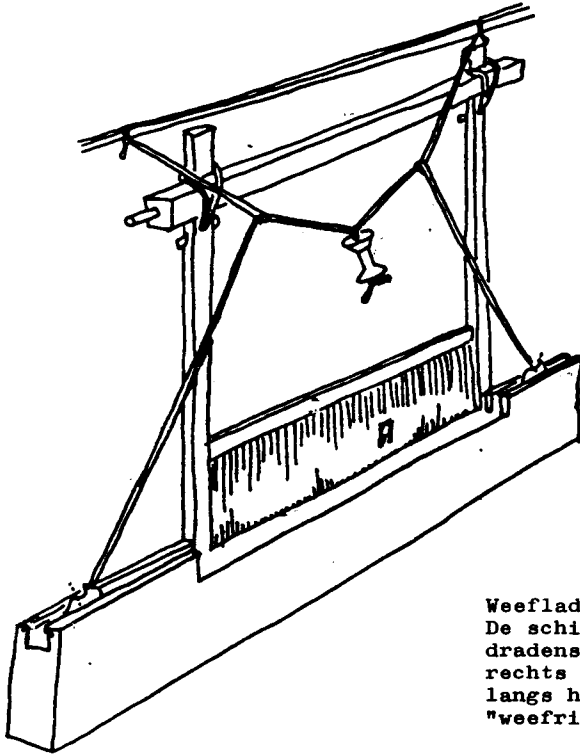
Schmidt schrijft: "Sparen am Webeblatt ist nicht gut. Diese falsche Sparsamkeit geht immer auf kosten der Stoffqualität. Das Webeblatt ist und bleibt der wichtigste Faktor in der Stoffproduktion". Hij wijst daarom ook op het weefbladonderhoud. Telkens wanneer de schering van het getouw wordt gehaald moet het weefblad gepoetst worden, en goede breedhouders moeten voorkomen dat het riet wordt beschadigd.

Het weefblad in de loop der eeuwen.

Toen de mens nog vlocht in plaats van weefde zullen zijn tien vingers wel gebruikt zijn als weefblad. Later is men daarvoor een glad stuk hout gaan bezigen het zogenaamde "weefzwaard". Over de hele wereld is die ontwikkeling zo geweest. Met dat weefzwaard werd de inslagdraad "aangeslagen". Bij de komst van Columbus in Amerika gebruikten de indianen daar nog steeds die techniek, terwijl die hier al meer dan tien eeuwen had afgedaan. Eerst had men het zwaard van tanden voorzien zodat men de inslagdraad als het ware door de schering kon kammen.

De Egyptenaren hadden evenwel in de tijd van de farao's al getouwen met afrolbare schering en aangenomen wordt dat zij toen ook al beschikten over een weefblad. Van de Egyptenaren moet deze techniek via de Romeinse cultuur naar West-Europa zijn overgewaaid.

De eerste primitieve weefbladen zal men zo gemaakt hebben, dat fijn gesneden houten spijltjes boven en onder tussen twee houten lijsten werden geklemd. Met garen werden die lijsten

Weeflade van handweefgetouw.
De schietspoelen worden middels
dradenstelsel, van links naar
rechts en omgekeerd, "geschoten"
langs het in de weeflade geklemde
"weefriet" (A).

(dwarslatten) steeds tussen de spijltjes door samen gebonden, waarna - tegen het verschuiven - deze binding op de latten werd vastgeplakt, vaak door die te besmeren met pek. Bij de afwerking werden de dwarslatten dan nog met papier of dun leer omwikkeld.

In het Tropenmuseum te Amsterdam staat een weefstoel uit India of China met een weefblad van visbeen of visgraat. De gladheid van dit materiaal was met name van belang voor de zijdeweaverij daar ter plaatse. Voor zover bekend zijn in ons land alleen houten 'rietten' gebruikt die hier pas vanaf het midden van de vorige eeuw zouden worden verdrongen door de toepassing van metalen 'rietten'.

Van een houten weefblad naar een metalen riet.

Schoorvoetend was men in het begin van de negentiende eeuw begonnen met het vervangen van de rietjes door ijzeren staafjes. Langzamerhand brak een nieuwe tijd aan in de weefblad-

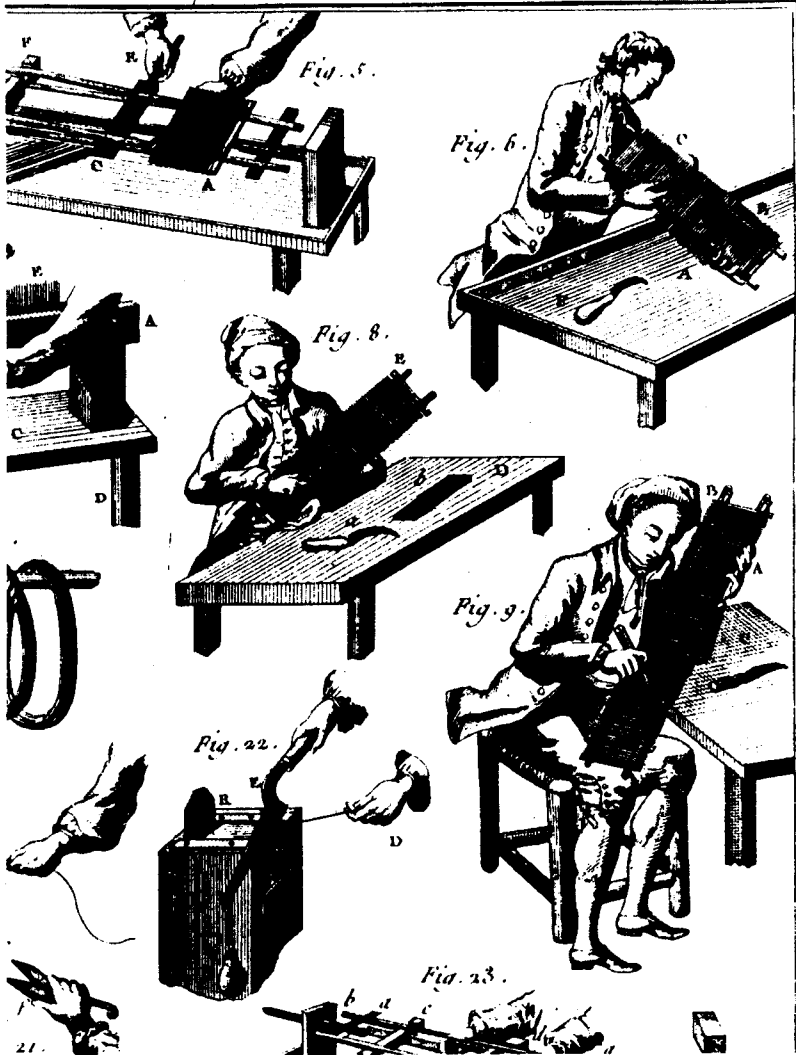
produktie. Dunne platgewalste ijzeren staafjes maakten steeds fijnere weefbladen mogelijk en daartegen was het met riet uiteindelijk niet meer concurreren. Met de invoering van de stalen 'rieten' kon hier bovendien de zijdeveverij tot bloei komen, omdat men met die nieuwe rieten immers in staat was veel fijnere weefsels te produceren.

Uit het 'houten-weefblad-met-ijzerstaafjes' ontwikkelde zich in de loop van de 19de eeuw het geheel metalen weefblad van gegoten tin. De met steeds meer preciezie uitgewalste staalstaafjes konden tenslotte met pek en draad niet langer stevig genoeg verankerd worden tussen houten lijsten. De lijsten werden daarom van metaal, de garenwikkeling werd vervangen door een spiraalveer, en veer en rieten werden op de lijsten vastgesoldeerd.

De invoering van het geheel metalen weefblad werd aanzienlijk versneld door de opkomst van de mechanische weverij, want het houten weefriet bleek ook onvoldoende bestand tegen de aanhoudende krachtige aanslag van de weeflade in de mechanische weefstoel. Het houten weefriet is dan ook in hoofdzaak tot de invoering van wat men noemde 'het machinaal' gebruikt geworden. De eerste mechanische getouwen werden in ons land omstreeks 1850 geïntroduceerd, terwijl die moderniteit pas in 1882 in Gemert zijn intrede deed op de nieuwe fabriek van de Gebroeders Prinzen in de Hoef. Het weefblad- of rietmakersambacht kwam omstreeks die tijd definitief op een keerpunt en werd van houtverwerkend ambacht tot een metaalverwerkende tak van nijverheid. Slechts een enkele oude rietmakerij heeft die omschakeling, die door de voortschrijdende mechanisering een enorme produktievergroting met zich bracht, kunnen overleven. Vanwege het grote aantal thuiswevers in Gemert dat tot en met de periode van de eerste wereldoorlog als handwever de kost verdiende, wist hier ook een oud-ambachtelijke rietmakerij haar bestaan nog tot in 1918 te rekken. Hoe en met welke gereedschappen de rietmakers van weleer werkten, wordt in het hiernavolgende beschreven.

De vervaardiging van een 18de eeuws weefriet en de introductie van de rietbank.

In 1745 kregen de franse wetenschappers Diderot en d'Alembert een opdracht tot de samenstelling van een encyclopedie. Na meer dan 20 jaar werd een formidabel en rijk geïllustreerd werk opgeleverd. 17 delen verschenen in 1766 en 8 delen met

gravures in 1772. In deze encyclopedie treft men afbeeldingen aan van de verschillende fasen in de nog volledig handmatige fabricage van het weefriet.

De rietjes of spijltjes verkreeg men door het splijten van de rietstengel. Om gelijkmatige en even dikke spijltjes te krijgen werd de rietstengel door twee vaststaande messen getrokken. Op eenzelfde manier werd de breedte van het spijltje bepaald.

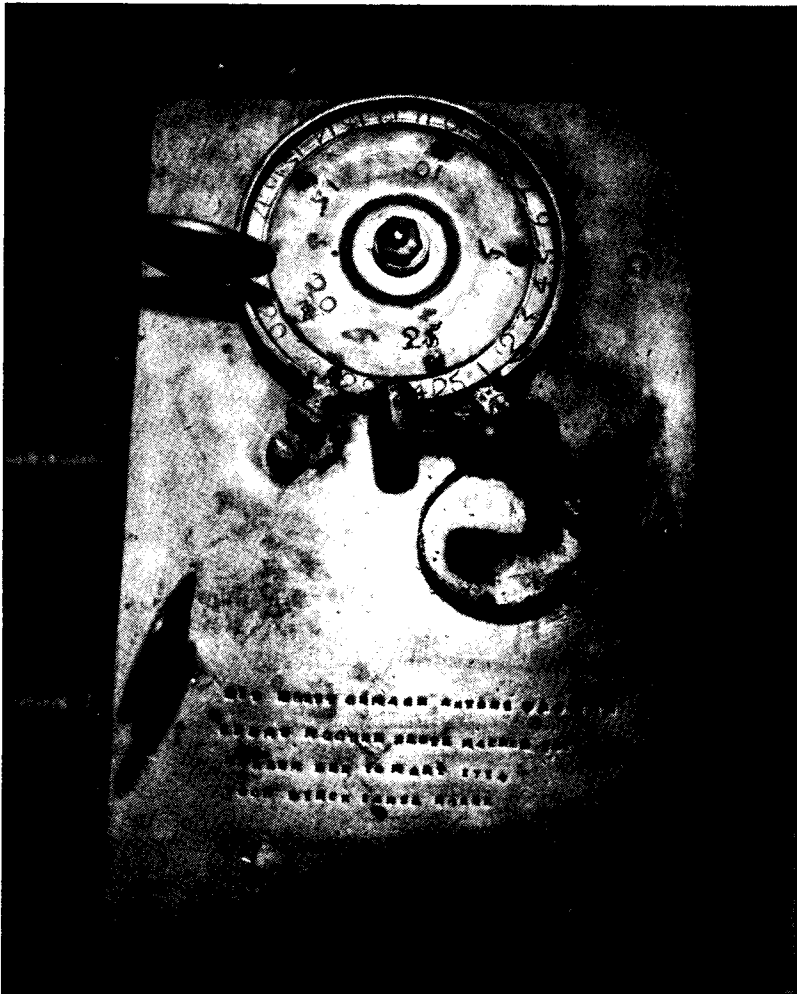
Tussen twee werkschragen werden tweemaal twee houten latten gespannen, overeenkomend met de lengte van het gewenste weefblad. Tussen die latten, die op de vereiste weefbladhoogte werden ingespannen, werd een houten schotje van 3 cm breed geschoven, dat met pekdraad aan de latten verbonden de zijkant vormde van het weefblad. Met diezelfde pekdraad werden vervolgens één voor één de rieten aan de ene kant links en de andere kant rechts omwikkeld. Het pekdraad koos men daarbij zo dik of dun dat meteen de gewenste afstand tussen de rietjes (de fijnheid van het weefblad) verkregen werd. De bolle kant van het rietje werd zo ingelegd dat die altijd naar het midden van het weefblad gericht was. Daardoor bewerkstelligde men dat de kettingdraden bij het weven tegen de gladste kant van het rieten spijltje schuurden waardoor de garenbeschadiging tot een minimum beperkt bleef.

Nadat zoals boven beschreven alle rietjes waren aangebracht in het weefblad, volgde natuurlijk nog een nabewerking van glad maken, snijden, vijlen enz.

Al in de 18de eeuw zijn rietmakers er in geslaagd om het bindproces, dat wil zeggen de links- en rechtsonwikkeling van de rietjes om de houten dwarsslatten, te mechaniseren. Door dergelijke weefbladbindmachines werd een hulpkracht die bij het binden veelal nodig was overbodig. Na het inbrengen van het rietje kon door middel van een hefboom de omwikkeling mechanisch in werking worden gesteld.

Uit hetgeen in de encyclopedie van Diderot over de rietmakerij geschreven wordt moet men concluderen dat in het midden van de 18de eeuw het werken met een weefbladbindmachine zeker nog geen algemene ingang heeft gevonden. Integendeel.

Deze conclusie is in overeenstemming met de bij het Textielmuseum in Tilburg ingewonnen informatie. Daar beschikt men over 19de eeuwse rietmachines. Wel wordt men van daaruit geattendeerd op een heel vroeg exemplaar dat zich bevindt in de weverij-afdeling van het museum voor kunst- en cultuurgeschiedenis te Mönchen-Gladbach. Een rietbank uit 1775. In de museumgids prijkt een foto van het betreffende apparaat. Niet zonder trots wordt onder de afbeelding vermeldt: "älteste Webeblattbindmaschine Deutschlands". Een aantal jaren geleden is van dit apparaat een koperen bovenplaat ontvreemd waarop de inscriptie was aangebracht: "Abraham Vohwinkel in Vierschen hat disz östroment vor Christian Driescher gemacht 1775. Sa. Sprü. 23V.26. Gib mir mein Sohn dein Herz".

- deksel met inscriptie uit 1714 -
(foto Ton Scheepers)

Maar dan nu de rietbank van Grassens uit Gemert:
In alle opzichten is dit apparaat identiek aan de 'trots' van het museum te Mönchen-Gladbach. En ook hier vindt men een inscriptie op de koperen deksel van het bovenstuk van de rietmachine. Een inscriptie die duidelijk maakt dat de rietbank van Grassens al werd gemaakt in 1714....want er staat gegraveerd: "DIT HEEFT GEMACK ANTONI VAN DER BREMT MESTER SLOTE-MACKER TOT HARLEM DEN 10 MART 1714 VOER DIRCK JANSE KOENE".

Op het gemeentearchief van Haarlem was men zo bereidwillig naar de genoemde personen naspeuring te doen. Antoni van der Bremt, die zich op de rietmachine kenbaar maakt als meester-slotemaker, exploiteerde omstreeks 1715 een smidse in de Korte Begijnenstraat aldaar. Onder de naam Dirck Janse Koene kon men niemand vinden. Wel een vijftal Dirck Janse's waarvan één met het beroep van wever!

Hoe de rietbank vanuit Haarlem in Gemert verzeilde is vooralsnog een raadsel. Kwam die wellicht mee met de Haarlemse ondernemers Couvreur en Hartogh die in 1837 op Gemerts kasteel een weverij vestigden? Relaties met Haarlem dateren overigens al van eeuwen eerder. Er zijn bovendien sedert de 17de eeuw ook Gemertenaren naar Haarlem getrokken die zich daar blijvend vestigden. En is het alleen maar toeval dat de Grassens die zich in het midden van de 18de eeuw vanuit Gestel bij Eindhoven in Gemert vestigt, ~~ook~~ verwanten in Haarlem had wonen?(1)

Hoe het ook zij, met de rietbank van Grassens lijkt de Gemertse Heemkamer een uniek en zeer vroeg voorbeeld van mechanisatie uit die tak van nijverheid in huis te hebben.

Rietmakers en rietmakerijen te Gemert.

De uitoefening van het rietmakersambacht moet in een weversdorp als Gemert al van eeuwen her dateren. Gegevens daarover zullen echter wel altijd schaars blijven omdat het de werkzaamheid van een enkeling betrof.

Een (voorlopig) oudste vermelding van een rietmaker in Gemert is gevonden in een schepenacte uit 1583 (2). Anchem Lucas, de president-schepen van Gemert, stelt zich in genoemde acte als borg voor een zekere Henrick Henricks Rietmaecker. Dat men inderdaad van doen heeft met een persoon die het beroep van rietmaker ook werkelijk uitoefent moge blijken uit het geschrevene in de akte waar "den rietmaecker" plechtig belooft om Anchem Lucas voor diens borgstelling van alle eventuele schade te zullen vrijwaren.

Ook het gegeven dat een Eindhovense rietmaker omstreeks 1650 de naam draagt van Hendrick Jansen van Gemert(3) kan mogelijk in verband staan met een eerdere uitoefening van dat ambacht in 'de plaats van herkomst'.

Volgens het Gemertse Hoofdgeldregister van 1709 woont er in de Haageijk dan een zekere Adriaen Dircx Rietmaker, welke el-

ders in dat register wordt genoemd Adriaen Rieten (4). Omstreeks 1740 heeft vervolgens Arnoldus Grassens uit Gestel bij Eindhoven zich in Gemert gevestigd. En hij is het die als de stamvader kan worden aangewezen van tenminste drie (misschien wel vijf) generaties rietmakers. Of Arnoldus dat beroep uitoefende is niet bekend. Hij trouwde in 1739 met een dochter van Albert Verhofstadt, één der rijkste ingezetenen van het dorp. Zijn zoon Peregrinus Grassens gaf als beroep op wever, terwijl van diens zoon Henricus (1786-1865) in ieder geval met zekerheid kon worden vastgesteld dat hij rietmaker was. Als zodanig liet hij zich te boek stellen bij de geboorteaangifte van zijn zonen Joseph (1821) en Johannes (1824). De familie Grassens is in Gemert een familie van aanzien. Henricus 'de rietmaker' trouwde met Johanna Elisabeth Corstens, gesproten uit een vooraanstaande familie van Kooplieden. Een gelijknamige neef van Henricus is sedert het begin van de negentiende eeuw in Gemert ingeschreven als "arts in de medicijnen". Deze laatste is getrouwd met de deftige Joffrouw Mechtildis Paulina de la Court, de jongste dochter van drossard de la Court. Voorts zien we in diezelfde periode ook nog een Walteris Grassens in de schepenbank (5).

In 1805 werd door de 'hoogmogenden' van het Bataafse Gemeenbest bij verordening de zogenaamde patentbelasting ingevoerd (6). Vanaf 1806 werd daardoor het recht van patent geheven op alle handel, neringen, beroepen en bedrijven, alsook op enige objecten van weelde of vermaak (7). Deze patentbelasting werd pas afgeschaft in 1890. En voor zover bewaard gebleven, kan de gemeentelijke administratie daarvan, bijzonder waardevolle informatie verschaffen, enerzijds omtrent de verscheidenheid anderzijds over de uitgebreidheid van takken van nijverheid in een bepaalde gemeente. Jammergenoeg zijn in het gemeentearchief van Gemert uit de periode van na 1810 slechts een paar registers uit de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw bewaard gebleven. De Henricus Grassens die we in 1821 al vermeld zagen als rietmaker vinden we in het register der patentschuldigen van 1854 nog steeds ingeschreven met dat beroep. Hij woonde en werkte in de Haag, midden tussen de wevers. Hij had geen knechten en voor hem gold hetzelfde belastingtarief als voor de gemiddelde thuiswever (8). In hetzelfde patentregister treffen we in Gemert bovendien nog een tweede rietmaker aan. Het is een zekere Hendrik van der Putten, die

niet alleen als rietmaker maar ook als winkelier, tabakskerver en verhuurder van rouwmantels de kost blijkt te verdienen (9). In de patentregisters van 1865/1866 is van de rietmakerij van deze laatste overigens geen spoor meer te bekennen terwijl de rietmakerij van Hendrik Grassens, die dan is overleden, blijkt te zijn overgenomen door diens zoon Joseph (1821-1886). Als de nog betrekkelijk jonge Henricus Johannes Grassens (1864-1943) door zijn vader wordt ingewijd in het vak van rietmaker, dan wordt hij al meteen geconfronteerd met de grootste bedreiging van zijn beroep. In de jaren 1881/1882 schakelt Gemerts belangrijkste werkgever (Gebr. Prinzen) namelijk over op machinale produktie.

Gemertse thuiswevers rekken het bestaan van de oud-ambachtelijk bedreven rietmakerij tot 1919.

In Gemert blijven nog betrekkelijk lang de thuiswevers op handweefgetouwen produceren. Na de Firma Prinzen in 1882, vestigt in 1905 de firma J.A. Raymakers naast de een paar jaar eerder al begonnen haspelarij ook een machinale weverij. Weer een paar jaar later schakelt voorts de Fa. v.d. Acker over op "het machinaal". Terwijl in 1900 nog 209 personen in de thuisweverij van Gemert werkzaam zijn, blijkt het aantal in 1908 gedaald tot 125. Driekwart van hen is bovendien vijftig jaar of ouder. Het lijkt definitief gedaan met de Gemertse thuiswever (10). Wie schetst echter de verbazing, wanneer je uit het gemeentejaarverslag van 1910 moet opmaken, dat er naast een al van oudsher bestaande "kam- en rietmakerij" een tweede zich heeft gevestigd. Wie kan er nou in 1910 nog brood hebben gezien in een toeleveringsbedrijf voor de thuiswever?

De meest voor de hand liggende verklaring zal eerder gezocht moeten worden in de malaise waarin de Gemertse weefnijverheid verkeerde dan in een opleving daarvan. In 1910 staakt namelijk de machinale weverij van de Firma Prinzen haar activiteiten waardoor een vijftigtal volwassen werknemers(sters) op straat komen te staan.

Onder de kop "Armwezen" vermeldt het gemeentejaarverslag van 1910: "De toestand der behoeftige volksklasse kan alles behalve rooskleurig worden genoemd. Was vorige jaren gebrek aan werk de oorzaak van de heersende armoede. Thans is dit in nog grotere mate waar. Handel en industrie kwijnen; een textiel-fabriek werd stopgezet, terwijl wegens slapte op verschillenden de fabrieken de loonen dalen en de verdiensten zoo gering zijn

dat zij onvoldoende kunnen heeten voor het onderhoud van verschillende arbeidersgezinnen...."

Het heeft er alle schijn van dat de wevers van Prinzen hun oude 'stiel' van thuiswever noodgedwongen weer hebben moeten opnemen. En daarmee kwam er ook weer wat werk aan de winkel voor een "kam- en rietmakerij".....

De Jaarlijkse "staat van ambachten" in de elkaar opvolgende gemeentejaarverslagen lijkt zulks te bevestigen. In 1912 vinden 88 volwassen mannen en 89 volwassen vrouwen werk in de kleine oud-ambachtelijk bedreven bont- en katoenweverijen van Gemert. Ook in 1912 telt Gemert nog twee "kam- en rietmakerijen". In 1913 zal er nog maar één meer zijn. Het aantal huiswevers blijft echter nog jaren hoog. Zo zijn er in 1916 nog altijd 69 mannen, 94 vrouwen, 18 jongens en 84 meisjes die in die huisnijverheid de kost verdienen. Eind 1918 blijken die aantallen pas aanmerkelijk verminderd tot 47 mannen, 29 vrouwen, 13 jongens en 18 meisjes.

In 1919, het jaar waarin in de lege fabriek van Prinzen dan de firma De Wit & Co. uit Helmond een dekenweverij begint met 75 personeelsleden, dan pas gaat de thuisweverij van Gemert tot het verleden behoren. Eind 1919 telt Gemert volgens het gemeentejaarverslag geen thuisweverijen meer. Ook de in de staat van ambachten in 1918 nog opgenomen "kam- en rietmakerij" is dan uit de lijst verdwenen.

De nu 82-jarige Toon Grassens uit de Haag, zoon van rietmaker Henricus Grassens, kan zich niet herinneren dat zijn vader nog op de rietbank werkte. Wel weet hij maar al te goed te herinneren de zorg van zijn vader voor het in onderdelen in een kist opgeborgen "rietmesjien", ergens op zolder...(11). De rietmakerij van Henricus Grassens zal dus vermoedelijk tot in 1911 in bedrijf zijn geweest. Elders in Gemert moet daarna nog een 7-tal jaren het ambacht van rietmaker zijn uitgeoefend.

Na deze uiteenzetting is het weer de beurt aan "de rietbank van Grassens" zelf, welke in de Gemertse heemkamer staat te wachten op restaurateurs en industriële archeologen....

Met dank aan Harrie Grassens, Toon Grassens, Giel van Hooff, Het Nederlands Textielmuseum in Tilburg en het gemeentearchief te Haarlem.

NOTEN:

- (1) Arnoldus Grassens trouwde 21.5.1739 met de Gemertse Hendrina Verhofstadt. Arnoldus stierf te Gemert op 18.9.1762.
In de loop van de 17de eeuw trokken tenminste 2 leden van de familie Grassens vanuit Gestel naar Haarlem (gegevens van Harrie Grassens, Baltesakker 18, Eindhoven. Harrie is voornemens binnen afzienbare tijd over de genealogie van de familie Grassens te publiceren).
- (2) Rijksarchief 's Bosch - Schepenprotokollen Gemert R 110, folio 238v.
- (3) Johan Melssen in: Bijdr. tot de geschiedenis van Kempen en Peelland
- (4) Gemeentearchief Gemert - inv. nrs. 413, 414 en 428.
- (5) Walteris Grassens was schepen te Gemert van 1783-1786.
- (6) In Gemert was men door een eerdere inlijving bij het Franse Rijk al in 1798 en 1799 geconfronteerd met deze franse belasting; niet alleen berust in het gemeentearchief een lijst van gepatenteerden maar ook treft men in het schepenprotokol R 161 (RA - Den Bosch) vele vermeldingen aan van personen die in aanraking kwamen met justitie omdat ze niet hadden voldaan aan de nieuwe belastingplicht.
- (7) Het is opmerkelijk dat boeren waren vrijgesteld van deze belasting. De hoogst in aanzien en/of meest winstgevende beroepen betaalden een hoger tarief. Ook voor het dragen van een pruik moest patentbelasting worden betaald (zie: Ad Otten, Gemert in de pruikentijd, Gemerts Heem, Jrg. 24, 1982, p. 94-95).
- (8) In het register der patentschuldigen voor het jaar 1854 worden 86 wevers opgegeven. Zij werkten volgens de opgave alleen, 84 beschikten over 3 weefgetouwen, 1 over 4 en 1 over 5 getouwen; 1 gaf tevens als beroep op 'loonslagter' en 1 was tevens metselaar (het betreft de nummers 51 t/m 136 in het genoemde register) nr. 186 is Hendrik Grassens ("weversrietmaker").
- (9) Gemeentearchief Gemert - patentregister 1854 nr. 161.
- (10) Giel van Hooff, Johan Theodor Prinzen en de Gemertse textielnijverheid, Busselke nr. 7, Uitg. heemkundekring Gemert, 1981, p. 63.
- (11) "onze vadder wás ók nõch boekbinder", vertelde Toon Grassens, "haj moes vûr de pestoor zèllufs boeke ïnbinge wór ie nie ïn munde kiejke..."